

«Моделі участі в українській
реконструкції»

Рекомендації щодо інтеграції та залучення внутрішньо переміщених осіб в громадах

Розроблено в рамках проєкту «Моделі
участі в українській реконструкції»,
який реалізується під егідою
«Національного Демократичного
Інституту» (NDI)

Київ – 2023

Рекомендації щодо інтеграції та залучення внутрішньо переміщених осіб в громадах

Вступ

У жовтні 2014 року внаслідок масштабного внутрішнього переміщення в Україні, спричиненого російською агресією, Верховна Рада України прийняла Закон «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»¹.

Закон дає чітке визначення кола осіб, які можуть стати на облік внутрішньо переміщених осіб, причини, внаслідок яких людям довелося стати ВПО, підстави для скасування довідки ВПО, а також гарантії захисту прав.

Згідно ст. 1 зазначеного Закону **внутрішньо переміщеною особою** є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

За даними Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, станом на осінь 2023 року в Україні обліковано **4 млн 965 тис.** внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО). Варто зауважити, що в статистиці ВПО присутні не лише ті, хто безпосередньо перемістився, а також ті, у кого внаслідок збройної агресії російської федерації зруйноване або непридатне для проживання житлове приміщення. Разом з тим, Єдина інформаційна база даних про ВПО не містить інформації про тих людей, які перемістилися, але не зареєструвалися. За словами віце-прем'єр-міністерки – міністерки з питань тимчасово окупованих територій Ірини Верещук, таких людей може бути близько двох мільйонів².

За даними МОМ, 38% ВПО працездатного віку не мають роботи. 27% з них знаходяться в активному пошуці. 43% домогосподарств в Україні вичерпали свої заощадження.

Більшість опитаних готові опанувати нові професії, щоб бути затребуваними на ринку праці. 25% хочуть відкрити свою власну справу.

Дві третини ВПО вважають, що їм доведеться залишитися у своєму поточному місцезнаходженні протягом принаймні 6 додаткових місяців на момент опитування (грудень 2022).

Серед ВПО, які сподіваються інтегруватися у своєму поточному місці, **44% висловлюють потребу в інтеграційній підтримці.**

Аналіз статистичних даних щодо внутрішньо переміщених осіб

Інформація про обрані громади та статистичні дані щодо загальної кількості населення отримані з офіційного сайту decentralization.gov.ua. Інформація щодо

¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

² <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3727098-veresuk-nazvala-killist-zareestrovanih-i-nezareestrovanih-pereselenciv-v-ukraini.html>

кількості внутрішньо переміщених осіб в громаді отримана, здебільшого, з відповідей Міністерства соціальної політики на запит на публічну інформацію (жовтень 2023 року).

Варто зазначити, що ці цифри не можуть вважатися точними, але водночас відображають тенденції. Статистичні дані щодо кількості населення змінюються внаслідок демографічних процесів, таких як народжуваність, смертність та міграція, яка значно збільшилась з початком повномасштабної війни. Кількість внутрішньо переміщених осіб змінюється в залежності від безпекової ситуації, пори року та інших факторів. Крім того, офіційні дані щодо кількості ВПО можуть не відображати реальну картину в громаді. З одного боку, не всі люди, які покинули свої домівки, стали на облік в органі соціального захисту населення та отримали довідку про взяття на облік ВПО. Зокрема, це стосується чоловіків, які хочуть уникнути мобілізації, а також людей, які попри переміщення не планують отримувати допомогу від держави та недержавних організацій. З іншого боку, деякі ВПО після реєстрації в приймаючій громаді продовжують пошук житла в інших громадах або повертаються до покинутого місця проживання. При чому, не дивлячись на законодавчо закріплений обов'язок³, більшість ВПО не повідомляє орган соціального захисту населення про зміну місця проживання. Деякі громади є транзитними для людей, які переміщуються далі, але формально вони зареєстровані як ВПО в цій громаді. Відсутність достовірних статистичних даних щодо кількості внутрішньо переміщених осіб негативно впливає на відповідність реальним потребам програм і заходів, які розробляються на національному та місцевому рівнях.

З 1 серпня 2023 року Національна соціальна сервісна служба може перевіряти фактичне місце проживання внутрішньо переміщених осіб – отримувачів допомоги на проживання⁴. Це може вплинути на наближення інформації про кількість ВПО, які зареєстровані в громаді до реальної ситуації, але не забезпечить стовідсоткову точність даних, які наявні в Єдиній інформаційній базі внутрішньо переміщених осіб.

Перевірка проводиться на підставі:

- обліку внутрішньо переміщеної особи в межах однієї територіальної громади;
- неповідомлення про зміну фактичного місця проживання;
- результатів верифікації відповідно до критеріїв призначення допомоги.

У разі відсутності ВПО за зареєстрованим місцем проживання та підтвердження інформації про повернення до покинутого місця проживання або виїзду за кордон на постійне місце проживання, виплата грошової допомоги, а також довідка про взяття на облік ВПО можуть бути скасовані.

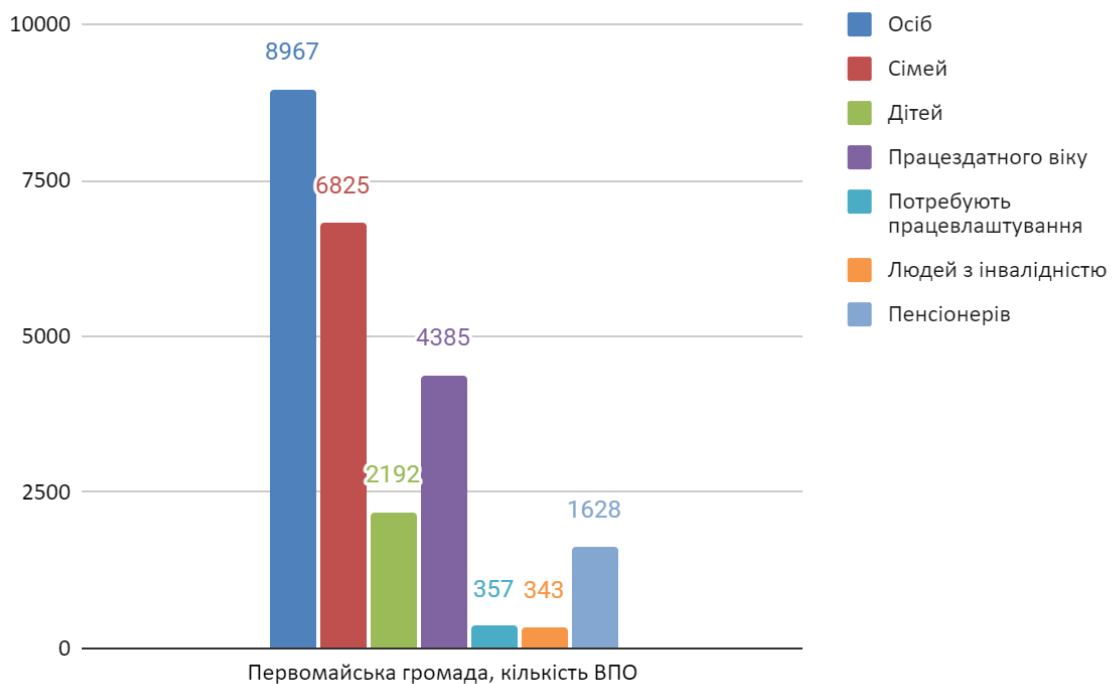
З досліджуваних громад **найбільшу кількість ВПО⁵** (в тому числі у відсотковому значенні відповідно до кількості населення громади) прийняла

³ Під час взяття на облік внутрішньо переміщену особу інформують про обов'язок повідомити про зміну місця проживання уповноваженому органу за новим місцем проживання протягом 10 днів з дня прибуття до нового місця проживання; обов'язок повідомити уповноваженому органу або уповноваженій особі територіальної громади / центру надання адміністративних послуг про добровільне повернення до покинутого постійного місця проживання не пізніше як за три дні до від'їзду або протягом трьох днів уповноваженому органу після повернення до покинутого постійного місця проживання (п.7 Постанови Кабінету Міністрів України [№509](#) «Про облік внутрішньо переміщених осіб»)

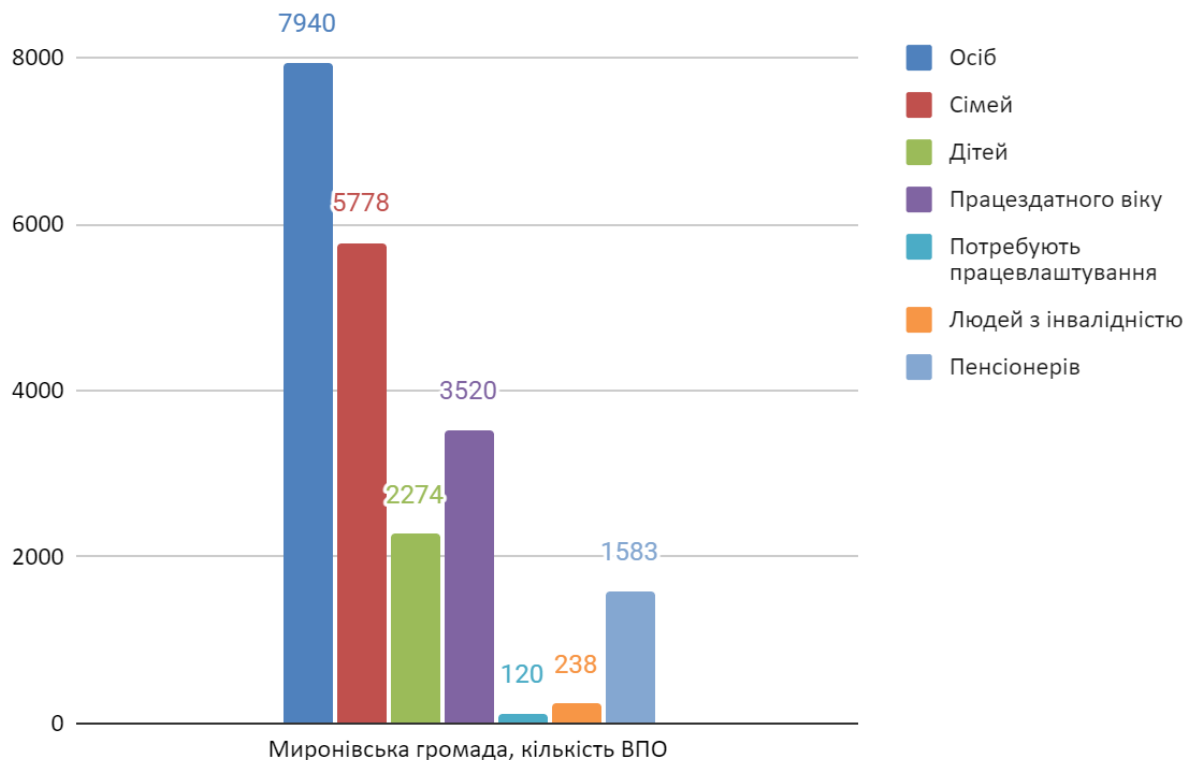
⁴ Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. [№ 332](#) «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам».

⁵ Згідно відповіді Мінсоцполітики, станом на 2 жовтня 2023 року

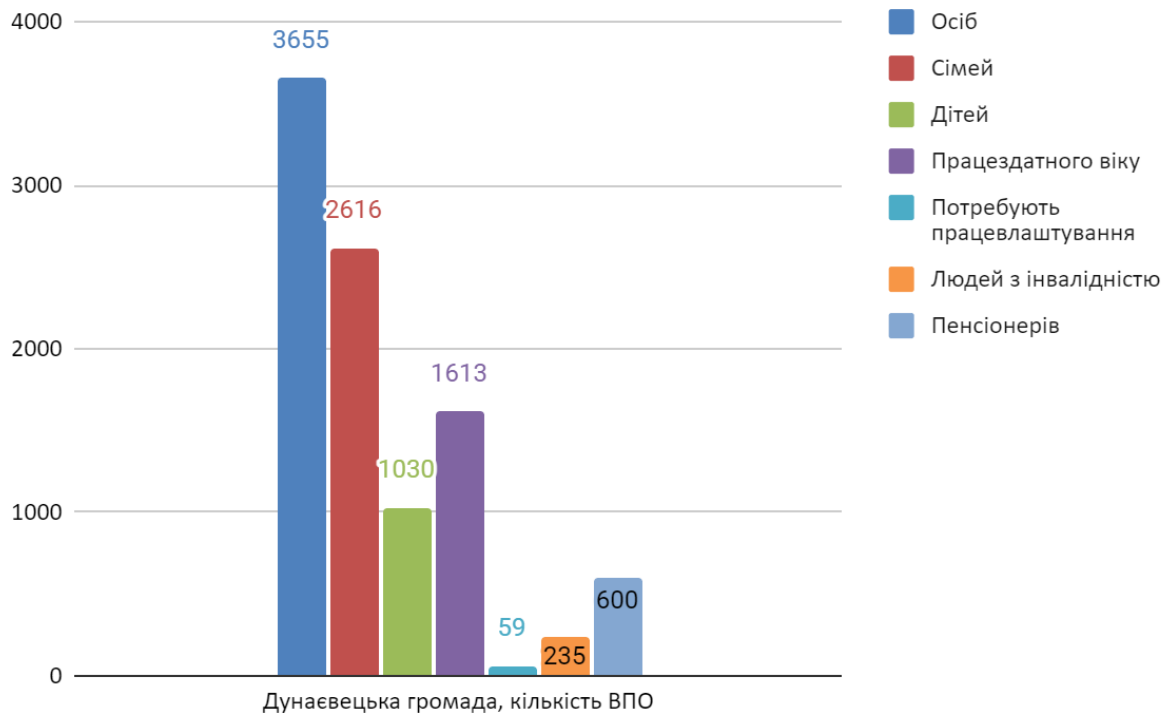
Первомайська міська громада (Харківська область, Лозівський район), в якій станом на 2 жовтня 2023 року було зареєстровано 8967 внутрішньо переміщених осіб. Це приблизно 29% населення (див. діаграму нижче).

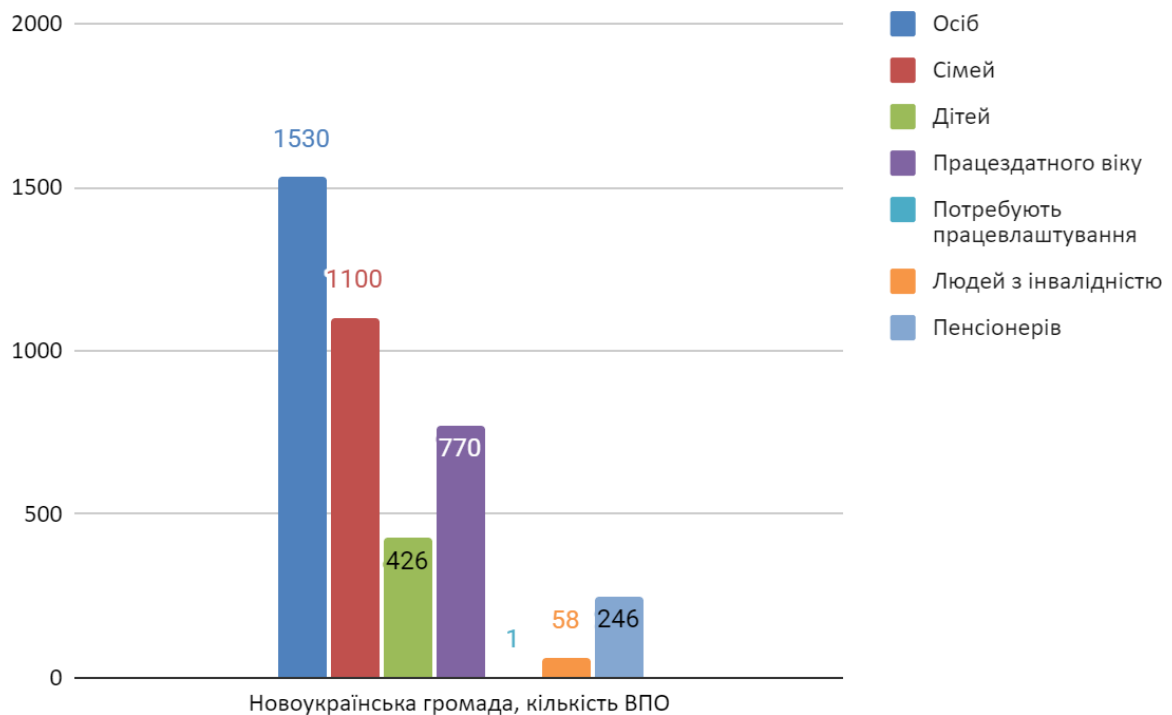
У Миронівській міській громаді (Київська область, Обухівський район) зареєстровано 7940 внутрішньо переміщених осіб. Це приблизно 24% населення.

У Дунаєвецькій міській громаді (Хмельницька область, Кам'янець-Подільський район) зареєстровано близько 3655 ВПО, що становить більше 10% населення.

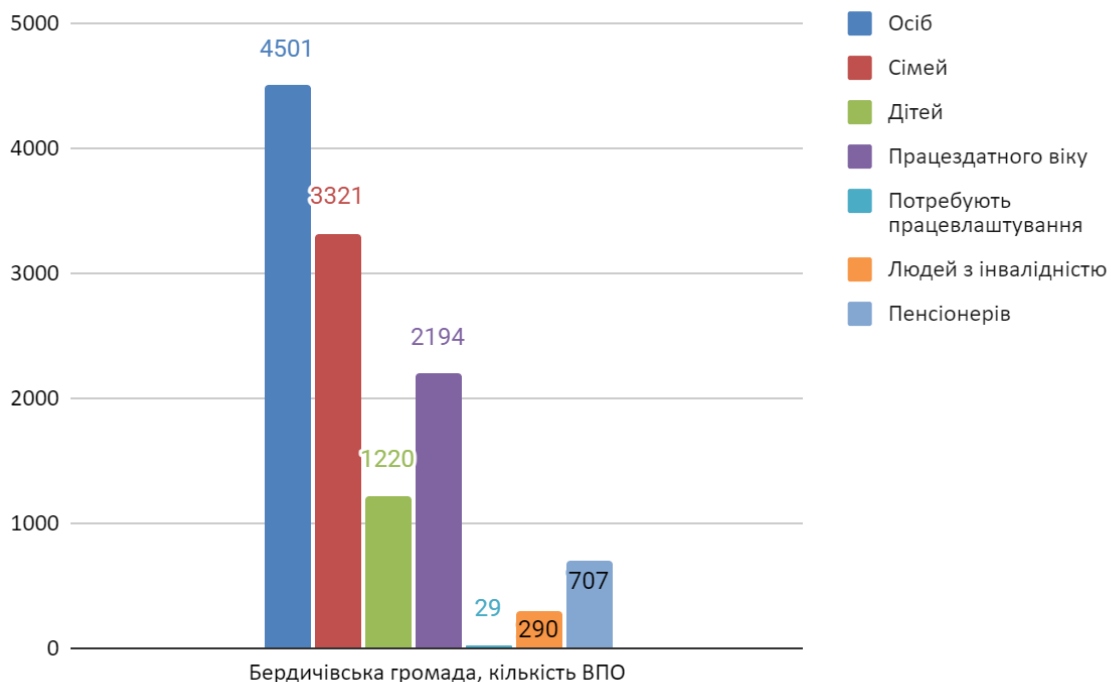

Новоукраїнська територіальна громада⁶ (Кіровоградська область, Новоукраїнський район) прийняла 1530 внутрішньо переміщених осіб (приблизно 7,7% населення).

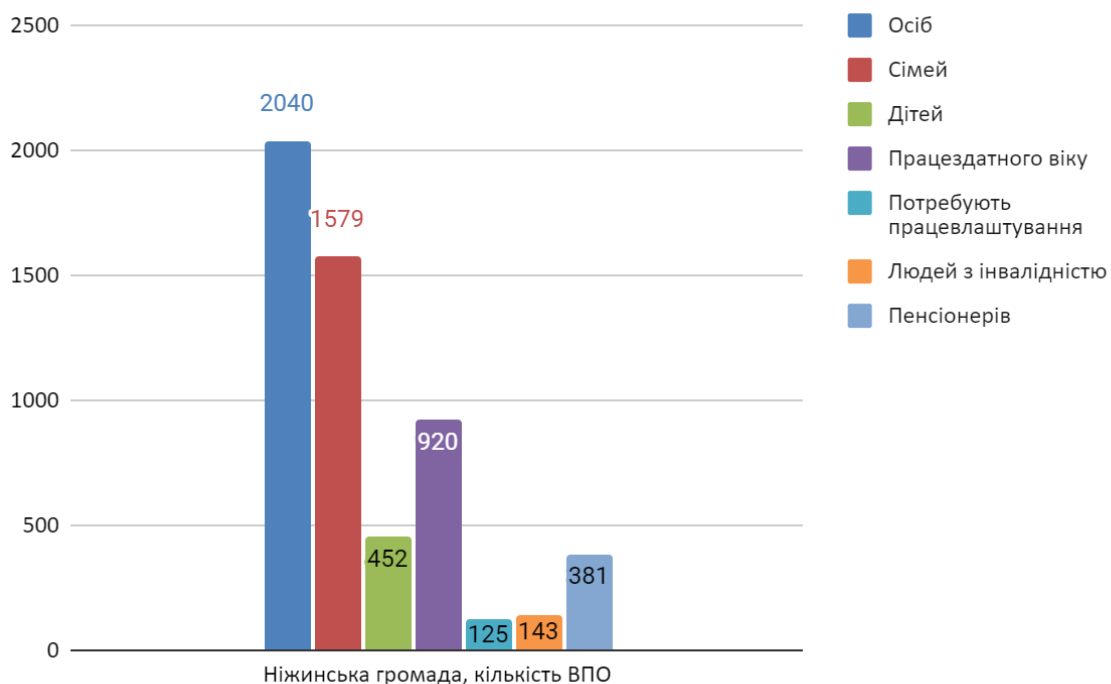

⁶ <https://decentralization.gov.ua/newgromada/4125>

У Бердичівській міській громаді (Житомирська область, Бердичівський район) зареєстровано 4501 внутрішньо переміщена особа. Це приблизно 6% населення.

У Ніжинській міській громаді (Чернігівська область, Ніжинський район) зареєстровано 2040 внутрішньо переміщених осіб (приблизно 3% населення).

Рекомендації щодо соціалізації внутрішньо переміщених осіб у громадах

Одним із ключових завдань держави та місцевої влади є сприяння адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб. Соціологічне опитування, проведене у червні соціологічною групою «Рейтинг», свідчить, що близько 19% опитаних переміщених осіб

ззначили, що вже не повернуться додому. Цей відсоток в динаміці зростає: порівняно з літом минулого року тих, хто не планує повертатись, стало вдвічі більше⁷.

У квітні 2023 року Кабінет Міністрів України прийняв Стратегію державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року та затвердив операційний план заходів з її реалізації у 2023-2025 роках⁸.

Стратегія передбачає п'ять цілей, для досягнення яких є конкретний план, відповідальні та терміни:

Стратегічна ціль 1. Посилення спроможності держави у реагуванні на виклики внутрішнього переміщення та забезпечення умов для реалізації державної політики у сфері внутрішнього переміщення.

Стратегічна ціль 2. Створення умов для безпечного переміщення осіб з населених пунктів, які розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій, та задоволення їх гуманітарних потреб.

Стратегічна ціль 3. Сприяння адаптації внутрішньо переміщених осіб на новому місці проживання безпосередньо після внутрішнього переміщення.

Стратегічна ціль 4. Сприяння інтеграції внутрішньо переміщених осіб шляхом створення умов для розвитку потенціалу, посилення спроможності приймаючих територіальних громад.

Стратегічна ціль 5. Підтримка безпечного повернення до покинутого місця проживання та реінтеграції внутрішньо переміщених осіб.

Задача обласних військових (державних) адміністрацій та органів місцевого самоврядування – слідувати плану та дотримуватися графіку, а також проявляти власну ініціативу та розширювати запропоновані Стратегією шляхи інтеграції ВПО. Так, наприклад, вже створені та функціонують регіональні штаби координації забезпечення реалізації прав внутрішньо переміщених осіб; в багатьох громадах затверджено місцеві програми працевлаштування та/або перекваліфікації внутрішньо переміщених осіб, організоване надання психологічної допомоги; створюються житлові фонди соціального призначення і житлові фонди для тимчасового проживання ВПО; місцеві ради приймають окремі програми підтримки та соціального захисту ВПО та/або вносять зміни до існуючих програм, враховуючи наявність в громаді значної кількості нових жителів, які не були враховані в місцевих цільових програмах, спрямованих на соціальну підтримку деяких вразливих категорій громадян.

Залучення внутрішньо переміщених осіб до життя громади та діяльності організацій громадянського суспільства

Результати Загальнонаціонального опитування щодо громадського залучення⁹ демонструють різницю в рівні залученості до життя громад між переселеними українцями та тими, хто не покидав свою домівку внаслідок війни.

⁷ <https://www.pravda.com.ua/news/2023/06/8/7405946/>

⁸ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/312-2023-%D1%80#n182>

⁹ Результати Загальнонаціонального опитування щодо громадського залучення, проведеного навесні та влітку 2023 року представлені Програмою «Долучайся!» https://engage.org.ua/zahalnonatsionalne-opytuvannia-shchodo-hromadskoho-zaluchennia-vesna-lito-2023-ukraintsi-rozkhodiatsia-v-pohliadakh-shchodo-povoiennykh-priorytetiv-ale-ob-iednuiutsia-u-protydii-ahresii-ta-pidtrymtsi/?fbclid=IwAR0scMvFQUMFjqiaPmIZVOjJOID8WiyAoniVfkxStUq5BEtyeu_HrIdT_U0

Внутрішньо переміщені особи найменше долучені до діяльності організацій громадянського суспільства (29% порівняно з 35% непереміщеного населення). Результати опитування показали також розбіжності у рівні залучення до життя громад. Наприклад, 53% тих, хто не зазнав внутрішнього переміщення, повідомили, що беруть участь у житті своїх громад, в порівнянні з лише 28% серед внутрішньо переміщених осіб. Також виявлено, що ВПО найчастіше висловлюють сумніви щодо ефективності такої участі: 12% порівняно з 7% серед тих, хто залишився в своїх громадах.

Серед ВПО основною причиною, що заважає їхній участі в діяльності організацій громадянського суспільства (далі – ОГС), є недостатня поінформованість про те, як взаємодіяти з такими організаціями. Майже третина респондентів не брали участі в діяльності ОГС тому, що не знали, як це зробити. Водночас, згідно опитування, внутрішньо переміщені особи найкраще володіють інформацією про діяльність ОГС (58%), але водночас їхня участь є найнижчою. Відповідно, недостатньо простої поінформованості для того, щоб ВПО активно долучалися до діяльності благодійних, громадських організацій або життя громади.

Водночас, саме через участь в житті громади, в процесах прийняття рішень на місцевому рівні внутрішньо переміщені особи можуть швидше адаптуватися до нових умов та інтегруватися, вплинути на вирішення проблем, з якими стикнулися внаслідок переміщення та відчути приналежність до нової громади.

Одним з інструментів локальної демократії, який допомагає громадянам брати участь в управлінні місцевими справами є робота у консультативно-дорадчих органах. З метою підвищення участі ВПО у реалізації регіональної політики у сфері забезпечення та захисту прав та інтересів внутрішньо переміщених осіб Кабінет Міністрів України прийняв 4 серпня 2023 року Постанову №812 «Про затвердження Типового положення про Раду з питань внутрішньо переміщених осіб»¹⁰. Проект документа розробило Міністерство реінтеграції тимчасово окупованих територій України на виконання Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року. До розробки цього положення долучились громадські організації, які опікуються питаннями захисту прав людей, що постраждали внаслідок російської агресії, зокрема, БФ «Стабілізейшн Суппорт Сервісез».

Рада ВПО – це консультативно-дорадчий орган з питань посилення участі внутрішньо переміщених осіб у громадському та політичному житті громади, сприяння пошуку довготривалих рішень для покращення умов життя ВПО, розширення потенціалу місцевої влади щодо питань інтеграції ВПО, урахування потреб та інтересів ВПО у процесі розробки політики ухвалення управлінських рішень на місцевому рівні.

Рада ВПО, незалежно від того, створена вона при державних (військових) адміністраціях чи при органах місцевого самоврядування сприяє захисту та представництву інтересів внутрішньо переміщених осіб, зокрема:

- розробляє та пропонує до розгляду відповідним органам проекти місцевих програм підтримки суб'єктів господарювання, які перемістили свої виробничі потужності та активи;

¹⁰ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/812-2023-%D0%BF#Text>

- готує та подає місцевій державній (військовій) адміністрації план своєї діяльності, пропозиції та рекомендації у сфері забезпечення та захисту прав та інтересів ВПО;

- розглядає питання щодо захисту прав та інтересів внутрішньо переміщених осіб, проводить аналіз ефективності реалізації місцевої політики у цій сфері;

- сприяє правовій поінформованості ВПО та проведенню інформаційних кампаній, спрямованих на роз'яснення ключових питань, пов'язаних з підтримкою внутрішньо переміщених осіб з боку держави та територіальних громад;

- готує та подає відповідним органам для розгляду пропозиції та рекомендації у сфері забезпечення та захисту прав та інтересів внутрішньо переміщених осіб;

- інформує громадськість про свою діяльність, ухвалені пропозиції, рекомендації та стан їх виконання;

- співпрацює з місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності, міжнародними та національними об'єднаннями, представництвами в Україні міжнародних гуманітарних організацій, благодійними організаціями, організаціями та установами, що залучають до своєї діяльності волонтерів, волонтерами, фізичними та юридичними особами тощо;

- сприяє залученню коштів на підтримку та розвиток територіальних громад;

- надає організаційну, методичну та консультативну підтримку у розробленні місцевих та регіональних програм у бюджетній сфері та щодо забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб;

- підтримує та організовує заходи, спрямовані на виконання завдань Ради (семінари, конференції, засідання тощо).

Пропозиції та рекомендації, схвалені Радою надсилаються голові місцевої державної адміністрації (начальнику військової адміністрації) для розгляду у десятиденний строк¹¹.

За даними Мінреінтеграції, станом на кінець жовтня 2023 року в Україні працює вже 510 рад ВПО. Пріоритетами їхньої роботи визначено інтеграція переселенців у громади, забезпечення їх житлом, а також допомога вразливим категоріям громадян із числа ВПО¹². Подібні консультативно-дорадчі органи мають продовжувати створюватися та розвиватися для посилення рівня впливу ВПО на прийняття рішень, що стосуються безпосередньо їх, або життя їхньої нової громади.

Водночас, для підвищення рівня участі громадян в громадському житті та процесах прийняття рішень мають бути зроблені системні та комплексні кроки.

Наприклад, згідно згаданого вище дослідження, нестача часу є найпоширенішою перешкодою для участі ВПО в діяльності ОГС. Треба зазначити, що внутрішньо переміщені особи мають додаткове навантаження та менше вільного часу через низку об'єктивних причин. Зокрема, йдеться про:

- потребу в облаштуванні нового місця проживання (пошук квартири, купівля необхідних речей, предметів першої необхідності, отримання гуманітарної допомоги тощо);

- незнання місцевої специфіки (адрес, графіку роботи установ та організацій, особливостей руху громадського транспорту тощо);

¹¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/812-2023-%D0%BF#Text>

¹² <https://minre.gov.ua/2023/10/21/po-vsij-ukrayini-vzhe-stvoreno-ponad-500-rad-vpo/>

- неможливість залишити дітей, які навчаються онлайн, особливо у разі розірвання сімейних зв'язків, відсутності друзів та рідних, які можуть доглянути за дитиною;
- необхідність проходження бюрократичних процедур (для оформлення/відновлення документів, отримання довідки про взяття на облік ВПО, подачі заяви про допомогу на проживання, оформлення/переоформлення інших соціальних виплат);
- пошук роботи, перекваліфікацію;
- догляд за рідними, які потребують підтримки, зокрема людьми похилого віку, особами з інвалідністю.

Існують також інші бар'єри для активного залучення ВПО. Плануючи програми та проекти для соціалізації внутрішньо переміщених осіб потрібно враховувати виклики, з якими вони стикаються та впроваджувати заходи для мінімізації негативного впливу зазначених нижче бар'єрів:

1. Незабезпечення базових потреб. Коли люди борються за власне виживання і боротьбу з проблемами, які стосуються життєво важливих потреб, у них об'єктивно менше енергії та ресурсів для заняття соціальною активністю. Вони зосереджуються на забезпеченні базових потреб в житлі, джерелах фінансування, безпеці. Це може створювати відчуття безперспективності та водночас відчуження від суспільства та інших громадських проблем. Такі фактори зменшують бажання брати участь у громадському житті. Люди можуть відчувати, що їхні проблеми не отримують належної уваги та підтримки з боку влади та громадськості, що може знизити їх мотивацію брати активну участь у громадських справах. Важливо якомога швидше допомогти ВПО з поселенням, працевлаштуванням, доступом до правової допомоги, медичних, освітніх та адміністративних послуг в новій громаді. Необхідно сприяти створенню відчуття безпеки та стабільності, що є важливими факторами для того, щоб люди могли долучатися до громадських ініціатив та сприяти соціальному розвитку.

При розробці будь-яких програм чи ініціатив, спрямованих на надання допомоги або підтримки внутрішньо переміщених осіб особливо важливим етапом є **оцінка потреб**. Ретельна оцінка може допомогти зрозуміти проблеми та виклики, з якими стикаються люди в результаті внутрішнього переміщення. Це дає змогу забезпечити ефективну та цілеспрямовану допомогу, яка відповідає їхнім потребам та можливостям на різних етапах після переміщення. Оцінка потреб може включати аналіз доступу до житла, медичної допомоги, освіти, робочих місць, а також психосоціальної підтримки. Також важливо враховувати культурні особливості та індивідуальні потреби різних категорій ВПО, таких як жінки, діти, люди похилого віку та особи з інвалідністю.

Можна долучати до оцінки потреб представників/ць управління соціального захисту населення, Національної соціальної сервісної служби, громадські та міжнародні організації, соціологічні компанії. Доречно також організувати групові дискусії з ВПО, щоб з'ясувати їхні пріоритети та пропозиції щодо покращення умов життя та отримання допомоги. Деякі громади проводять опитування ВПО в соціальних мережах – серед підписників своїх сторінок та каналів. Так, наприклад, на офіційному каналі Хмельницької міської ради «Штаб допомоги переселенцям» проводилося опитування

щодо потреб ВПО через посилання в гугл-формі. Для оцінки важливо зафіксувати наступні показники:

- стать
- вік
- термін проживання в громаді
- наявність чи відсутність інвалідності
- склад сім'ї
- освіта
- інформація про працевлаштування
- інформація про житло (орендоване, місце тимчасового поселення, власне житло, інше)
- фінансове забезпечення
- перелік незабезпечених потреб
- інше

Оцінка потреб внутрішньо переміщених осіб вимагає системного та всебічного підходу. На основі результатів оцінки мають бути ідентифіковані ключові тенденції та проблеми, розроблено план дій, який враховує виявлені потреби та пропонує конкретні заходи для поліпшення умов життя ВПО, а також визначено пріоритети для подальшої роботи. Представники ВПО мають бути включеними у всі процеси (оцінки та планування), щоб забезпечити врахування їхнього голосу та поглядів на власні потреби.

2. Загальна пасивність та відсутність знань і досвіду громадської діяльності. Громадяни України, незалежно від того, чи є вони внутрішньо переміщеними чи ні, можуть не хотіти брати участь у житті громади та займатися активною діяльністю, або просто не мати необхідних знань. Разом з тим, вони можуть мати негативний попередній досвід співпраці з владою, або не мати такого досвіду взагалі. Це може призводити до збільшення відстані між місцевою владою та громадянами, що в свою чергу може створювати проблеми в суспільній взаємодії та залученні громадян до вирішення спільних проблем.

Потрібно проводити інформаційно-просвітницьку роботу, поширювати успішні приклади співпраці влади та громади, що призвели до покращення ситуації та вирішення проблем завдяки саме участі членів громади. Важливо створити відкриту та довірливу комунікацію, щоб люди почували себе комфортно та впевнено, аби задавати питання та отримувати підтримку від влади та інших представників громади. Навчання, тренінги, поширення знань про можливості та переваги участі у спільних проектах та ініціативах разом з поширенням успішного досвіду позитивно впливають на готовність громадян розпочати громадську діяльність.

Велику роль також має доступність *інструментів громадської участі*. Критично необхідно проаналізувати місцеві нормативно-правові акти, які регламентують участь громадян в управлінні місцевими справами на предмет наявності бар'єрів для тих, хто не має реєстрації місця проживання в громаді. Зокрема, важливо, щоб згідно Статуту, положень про громадський бюджет, громадські слухання, електронні петиції, місцеві ініціативи тощо внутрішньо переміщені особи мали ті ж самі права на участь і можливості їх реалізувати, як і місцеві жителі. Після проведення аналізу потрібно прибрати всі нормативні та практичні бар'єри, які виникають при використанні

внутрішньо переміщеними особами інструментів локальної демократії та підкреслюють відмінність у порівнянні з доступом до таких інструментів мешканців приймаючих громад.¹³ Наприклад, у 2019 році Дунаєвецька міська рада затвердила Положення про громадський бюджет¹⁴. Згідно документу, Проект на бюджет участі може подати будь-який громадянин України, який досяг 16 років і отримав паспорт громадянина України, має реєстрацію місця проживання чи місця перебування на території Дунаєвецької міської ОТГ. Разом з тим, згідно ст. 3 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» під терміном «місце перебування» мається на увазі «житло або спеціалізована соціальна установа для бездомних осіб, інший надавач соціальних послуг з проживанням, у якому особа, яка отримала довідку про звернення за захистом в Україні, проживає строком менше шести місяців на рік або отримує соціальні послуги»¹⁵. Таке формулювання не враховує можливість внутрішньо переміщених осіб подавати Проект, адже ВПО не мають зареєстрованого/задекларованого місця проживання/перебування в громаді. Отже, цей інструмент, який є одним з найкращих для активізації громадян і вирішення питань місцевого значення, може бути недоступний для нових мешканців громади.

Крім того, враховуючи загальний низький рівень обізнаності громадян щодо інструментів локальної демократії, необхідно системно проводити інформаційно-просвітницьку кампанію, яка буде простою мовою пояснювати процедури та особливості використання того чи іншого інструменту. Інформаційні матеріали мають бути в доступних форматах, що означає забезпечення рівного доступу людини до інформації незалежно від фізичних, сенсорних, ментальних чи інтелектуальних порушень.

3. Втома, стрес, важкий стан здоров'я, в тому числі психічного. Все це може обмежувати фізичну та психологічну енергію, яка необхідна для включення в громадські процеси та інтеграцію. Погіршення психічного стану може впливати на когнітивні здібності, такі як концентрація та пам'ять, що ускладнює сприйняття та засвоєння нової інформації, заважає участі у нових процесах, в тому числі обмежує можливості для навчання, перекваліфікації та працевлаштування. Громада має впроваджувати програми та послуги, спрямовані на покращення фізичного та психологічного здоров'я. Програми та заходи мають враховувати потреби різних груп людей, зокрема які відносяться до вразливих категорій (людей похилого віку, жінок, дітей, молоді, людей з інвалідністю та інш.).

Необхідно забезпечити належний рівень доступної психологічної допомоги, зокрема через:

- Впровадження місцевих програм надання психологічної допомоги. Програми можуть включати створення центрів психологічної допомоги, консультативних пунктів, проведення групових занять, спрямованих на забезпечення підтримки та навчання стратегіям управління стресом та вихід з травми. Програми також мають передбачати

¹³ . Згідно аналізу доступності інструментів локальної демократії для внутрішньо переміщених осіб (станом на 2020 рік) лише 20 % інструментів громадської участі були доступні для ВПО в повному обсязі, 40 % можуть містити бар'єри у використанні, 40 % – недоступні.
<https://www.vplyv.org.ua/archives/5117>

¹⁴ <http://dunrada.gov.ua/news-one/2815>

¹⁵ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1382-15#n13>

навчання та підтримку місцевих фахівців у галузі психологічної допомоги, щоб зміцнити ресурси громади в цілому та забезпечити сталу підтримку як для ВПО, так і для всіх інших мешканців громади. Це підвищить резильєнтність громади, її здатність впоратися з негативними наслідками внутрішнього переміщення та війни в цілому.

- Залучення міжнародних та громадських організацій та створення умов для надання психологічної допомоги ВПО, зокрема, в місцях тимчасового поселення, на робочих місцях, в навчальних закладах. Така робота може включати як проведення групових сесій для спільного обговорення та взаємопідтримки, тренінгів, спрямованих на зміцнення навичок самодопомоги, так і консультації, спрямовані на надання індивідуальної допомоги. Такі програми можуть стати важливим інструментом у відновленні психологічного здоров'я та підтримки адаптації ВПО до нових умов життя. Ці заходи сприятимуть покращенню психологічного благополуччя та забезпечать необхідну підтримку для внутрішньо переміщених осіб.

- Запровадження та підтримка роботи мобільних бригад для надання психологічної допомоги для тих, хто стикається з травмою, стресом, чи емоційними труднощами внаслідок внутрішнього переміщення. Мобільні бригади можуть бути організовані з допомогою психологів, соціальних працівників та інших фахівців, які мають досвід у роботі з людьми в умовах кризи. Вони можуть надавати психологічну підтримку, консультування, навчити навичкам самодопомоги, які допоможуть ВПО забезпечити своє психологічне благополуччя та адаптуватися до нових умов. Крім того, мобільні бригади можуть організовувати тренінги та семінари для збільшення обізнаності про психічне здоров'я, стрес-менеджмент тощо. Це сприятиме зміцненню внутрішніх ресурсів ВПО та прискорить їхнє психологічне відновлення.

4. Невизначеність щодо майбутнього. Нерозуміння, чи залишиться людина в приймаючій громаді, чи повернеться до покинутої домівки, чи потрібно переїжджати в іншу громаду або за кордон посилюють невпевненість у завтрашньому дні, створюють відчуття нестабільності та втрати контролю над своїм життям. ВПО часто скаржаться на неспроможність довгострокового планування. Через це люди не готові розпочинати будь-які нові процеси та брати відповідальність за результат. «Життя на валізах» не сприяє участі в довгострокових процесах. Для зменшення впливу невизначеності на життя внутрішньо переміщених осіб важливо впроваджувати стратегії адаптації, не засуджувати, а надавати підтримку, уникати стереотипів («ледаці», «розбещені», «живуть одним днем» тощо), створювати умови для розвитку потенціалу та посилення спроможності планувати (зокрема розробляти плани дій та програми підтримки на кожен можливий сценарій розвитку подій). У комунікації з ВПО можна робити фокус на сьогоднішні: зосереджувати увагу на тому, що вони можуть контролювати в даний момент, і пропонувати активність на основі актуальних можливостей і внутрішніх ресурсів. Участь у програмах і проектах для ВПО має передбачати адаптивні умови та гнучкі цілі, які можна змінювати залежно від динамічної ситуації. Можна залучати внутрішньо переміщених осіб до спільного планування варіантів діяльності, розглядати декілька сценаріїв майбутнього, щоб підкреслити можливості кожного з них та відповідно розробити плани.

5. Відчуття себе «чужинцем». Внутрішньо переміщені особи не мають відчуття приналежності до спільнот в новій громаді та почуваються відокремленими і самотніми. До того ж часто є розбіжності в традиціях, культурі, правилах в різних громадах. ВПО також відчувають несприйняття постійних мешканців, соціальну віддаленість та

відсутність взаєморозуміння з оточенням, що може призводити до конфліктів та знижує соціальну згуртованість. Потрібні комплексні інтеграційні заходи на місцевому рівні, налагодження комунікації у громаді через спільні культурні заходи, діалогові платформи, створення відповідних майданчиків для спілкування, обміну інформацією та співпраці.

Доступ до інформації відіграє важливу роль не лише для ВПО, однак для людей, які є новими в громаді, доступна і зрозуміла інформація є основоположною. Відкрита інформація допомагає створити безпечне середовище, щоб ВПО могли отримувати належні послуги, захищати свої права, брати участь у процесах ухвалення рішень та контролювати дії влади. Однак значущість доступу до інформації іноді недооцінюється владними структурами. Забезпечення доступу до об'єктивної та достовірної інформації повинно бути однією з пріоритетних метою владних структур, оскільки це сприяє зміцненню взаємодії та довіри між владою та громадянами.

На офіційних ресурсах громади потрібно розміщувати всі новини для ВПО у відповідній категорії (створити окремий розділ на сайті місцевої ради з відповідною назвою та систематично оновлювати інформацію). Додати блок інформації про роботу гуманітарних, міжнародних, громадських організацій, які працюють у громаді та надають допомогу ВПО; оприлюднити інформацію про існуючі інструменти громадської участі. Важливо оновити розділи «Заклади освіти», «Заклади охорони здоров'я», інші розділи, враховуючи необхідність нових мешканців громад знаходити велику кількість інформації та контактів.

Для людей з інвалідністю та маломобільних груп населення необхідно забезпечити доступність інформації, зокрема:

створити (у разі відсутності) версію сайту для людей із порушенням зору;

відео- та аудіо матеріали повинні мати титри та синхронний переклад на українську жестову мову;

відеоматеріали і зображення повинні мати текстовий опис або звукопис того, що відображено на відео, зображенні;

кожна інфографіка, схема, графіка мають бути продубльовані звичайним текстом, щоб людина з порушенням зору могла прочитати її за допомогою програм або щоб його можна було скопіювати та зберегти;

всі PDF-файли мають бути доступні для зчитування програмами, або мати альтернативний документ у форматі Word;

призначити особу, відповідальну за розміщення актуальної інформації для ВПО та дотримання стандартів доступності.

Більше рекомендацій можна знайти у Звіті «Тенденції інформування внутрішньо переміщених осіб на місцевому рівні».¹⁶

Для подолання маргіналізації ВПО можна використовувати поради щодо зміцнення соціальної згуртованості. Наприклад:

- Уникайте пліток, поширення фейків, стереотипів.
- Здивуйте нових сусідів або колег по роботі, приготувавши улюблену вечерю/печиво і додайте рецепт.

¹⁶ <https://www.vplyv.org.ua/archives/6372>

- Допоможіть полагодити чиюсь шину.
 - Відвідуйте разом дитячі спортивні змагання, вистави та концерти.
 - Познайомтеся з учителями своїх дітей та батьками однокласників.
 - Посадіть саджанці дерев уздовж вашої вулиці з сусідами та чергуйте догляд за ними.
 - Якщо у вас є город, залиште одну грядку для нових сусідів або запропонуйте їм разом вирощувати врожай.
 - Створюйте спільні активності (прибирання, святкування, ремонт,...).
 - Почніть ділитися на постійній основі. Створіть місце, де можна взяти в оренду інструменти, приладдя чи машину.
- На основі цих порад можна розробляти програми та проекти. Більше ідей можна знайти [тут](#).

Впровадження вищезазначених рекомендацій сприятиме:

- ❖ Забезпеченню соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб.
- ❖ Зменшенню нерівності, дискримінації та соціального відчуження.
- ❖ Зміцненню соціальної згуртованості, посилення взаємодії та зв'язків між людьми.
- ❖ Особистому відновленню та розвитку, незалежності та самостійності внутрішньо переміщених осіб.
- ❖ Активній участі ВПО в місцевих справах, посилення їхньої спроможності впливати на прийняття рішень.
- ❖ Посиленню спроможностей та збільшення потенціалу приймаючих громад.

Українські громади стикнулися зі значними проблемами, пов'язаними з необхідністю прийняти та допомогти великій кількості внутрішньо переміщених осіб. Для мінімізації негативних наслідків потрібна щоденна робота з адаптації, інтеграції та соціалізації ВПО. Це важливе завдання для місцевої влади, оскільки громада має адекватно реагувати на нові виклики, впроваджуючи ефективні механізми забезпечення захисту вразливих категорій населення та раціонально використовувати наявні ресурси. Водночас, внутрішньо переміщені особи змінили громаду не лише кількісно, але і якісно. Завдяки впровадженню ефективних програм з адаптації та інтеграції ВПО, сприянню працевлаштуванню та економічній самостійності, нові мешканці перестануть сприйматися як тягар, а стануть допомогою і ресурсом для розвитку, відновлення та посилення стійкості громади.